

УДК 338:159.9

Василевич В.В., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Вплив людського фактора на розвиток країн з перехідною економікою

Розглянуто питання впливу людського фактора на розвиток країн з перехідною економікою. Запропоновано основні якості та риси майбутнього економіста, що прагне до успішної професійної кар'єри.

Question of people factor influence at transition countries development is considered. The main faculties and features of future economist, which is going to achieve successful carrier are proposed.

Василевич Валентина Василівна – аспірант НаУКМА, асистент кафедри англійської мови МДГУ. Коло наукових інтересів – економічні аспекти педагогіки.

Сучасний рівень розвитку суспільства вимагає переосмислення ролі економістів-професіоналів у країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні, яка прагне до інтеграції у європейський та світовий простір. Основними тенденціями розвитку сучасного світу є кардинальні соціально-економічні зміни, прискорений розвиток продуктивних сил суспільства, зростаюча глобалізація держав світового співтовариства. Ці тенденції зумовлюють перехід від суспільних продуктивних сил як результату екстенсивного розвитку країн з перехідною економікою до загальних. Духовно розкріпачена, вільна творча індивідуальність як форма виробничих відносин набуває адекватного характеру загальних продуктивних сил. Починає формуватись якісно нова система цінностей і мотивацій, в центрі якої має бути людський фактор.

Людський фактор – “найбільш широке й загальноживане визначення всієї сукупності якостей працівника як соціальної категорії (кваліфікація, мотиви поведінки, інтереси, свідомість, культура та ін.). Вживається в зіставленні з технічними, економічними факторами виробництва в зв'язку з зазначенням необхідності урахування його специфіки, шляхів використання тощо” [7, с. 503].

У науковій літературі частіше використовуються такі аналоги визначення людського фактора, як “індивід в організації”, “персонал”, “робоча сила”, “працівник” та ін.

Уявлення про людський фактор мало тривалу й суперечливу еволюцію. У світовій управлінській та соціальній літературі відношення до нього було тісно пов'язане з домінуючим у різних концепціях образом людини. Вперше він розглядався в працях теоретиків управління, політекономії, організації праці як “людина економічна”, відношення з якою виробництво встановлює виключно через заробітну плату. Але багаточисельні факти, розбіжності поведінки працівника з логікою саме економічних інтересів, а також дослідження мотивації робітника виявили розмаїтість потреб його як особистості.

У сучасній літературі формуються диференційовані уявлення про людський фактор, можливості й поведінка якого значно варіюють у залежності від віку, освіти, типу населення та ін.

Для подальшого аналізу вважається доцільним зазначити, що реформування адміністративної системи в країнах з перехідною економікою є однією з найважливіших проблем, оскільки виникає протиріччя між відповідністю вимог, які ставлять економічні закони у період трансформації до нових ринкових відносин, та наявністю певних атрибутів

щодо людського фактора. Прикладом цього може стати стаття Л. Бровченка “Изменения правил с поправкой на “человеческий фактор””. Автор акцентує увагу на факті руйнації сумісного підприємства з ідеальною схемою функціонування. Дана схема не спрацювала, оскільки вона була розрахована на однодумців. Отже, соціальний і духовний атрибути людського фактора не були враховані.

Питання впливу людського фактора на розвиток країн з перехідною економікою в наш час є актуальним, але недостатньо вивченим. Г.П. Гоголь, Т. Кир'ян, М. Шаповал, О.В. Погорелова, Ю.М. Бажал у своїх працях розглядають проблему процесу трансформації держав з нерозвиненою економікою. Але в даних працях беруться окремі аспекти людського фактора [10, с. 5].

В.С. Лозниця розкриває роль людського (психологічного) фактора в процесі управлінської діяльності [8].

Ми поставили завдання визначити умови, за яких людський фактор у процесі економічної діяльності позитивно впливатиме на розвиток країн в умовах переходу їх до ринкової системи господарювання.

Вважається за доцільне дати характеристику атрибутів людського фактора – економічного, соціального, духовного. На нашу думку, атрибут духовності невід'ємно пов'язаний з поняттям “духовне виробництво”. “Духовне виробництво – процес створення (вироблення) ідей, теорій, моралі, свідомості, знань, культури, спрямоване на формування нових духовних, інтелектуальних і фізичних якостей людини. Духовне виробництво є діалектичною єдністю духовних продуктивних сил (наука, моральний, ідеологічний, управлінський фактори виробництва, політична, наукова, технічна інформація) і специфічної системи зв'язків, взаємин між людьми у процесі виробництва своєї продукції (наукових винаходів, творів мистецтва, духовних цінностей, ідей, теорій, уявлень)” [9, с. 79].

Поняття людського фактора не існує окремо від сфери соціальної. “Соціальна сфера, одна з найважливіших сфер життя суспільства, охоплює інтереси всіх верств населення, відносини суспільства й особи, умови праці і побуту, здоров'я, відпочинку. Соціальна сфера вимагає значної уваги з боку держави, суспільства, особливо у плані наукового прогнозування й управління її розвитком. Важливу роль у цьому процесі відіграє система соціальних нормативів, які характеризують ступінь підготовки й освіти різних соціальних груп, рівень реальних доходів, умови праці й побуту” [9, с. 304].

Економічна теорія досліджує окремі аспекти поведінки людини, які дістали назву "Homo economicus" – людина економічна.

"Людина економічна – сукупність економічних потреб, цілей індивіду. Структуру таких потреб, інтересів і цілей людини необхідно розглядати відповідно до структури суспільного засобу виробництва" [9, с. 186]. "Двома основними сторонами людини економічної є її належність до системи продуктивних сил (людина – основна продуктивна сила як людина-працівник) та до відносин власності (людина-власник)" [6, с. 58].

Духовний, соціальний і економічний атрибути людського фактора є визначальним аспектом інтелектуалізації праці, але розвиток і формування цих атрибутів не можливий без наявності достатнього освітнього рівня країн з перехідною економікою. Тому вважаємо, що особливу увагу слід звернути на професійну майстерність викладачів, від яких залежить успішність праці майбутнього спеціаліста як людини економічної, духовної, соціально орієнтованої на результативну діяльність підприємства.

Сьогодні важливе значення має ступінь задоволення людей працею. Досягнення науково-технічного прогресу зумовили чимало нового у мотивації праці людей. Наприклад, зростає роль факторів, які забезпечують подальше розгортання творчих здібностей людини, її нове ставлення до праці не як до необхідності, а як до потреби, до форми самовиявлення.

На думку С.В. Мочерного, за сучасних умов відбувається формування сукупного працівника з такими основними рисами:

- 1) високі професійні можливості і навички та творчі здібності, що знаходять свій вияв у відчутті нового, вмінні критично оцінювати досягнуті результати, бачити недоліки і знати шляхи їх усунення, в бажанні постійно підвищувати рівень своєї освіти та кваліфікації, в наявності багатопланової кваліфікації тощо;
- 2) економічне мислення, виявом якого є вміння знаходити оптимальні рішення для підвищення ефективності окремого підприємства, галузі і народного господарства, варіанти розвитку, оволодіння найвищими прийомами технологічних, проектно-конструктивних розробок, техніко-технічна культура, орієнтація на найбільш раціональне використання економічних і природних ресурсів та ін.;
- 3) рівень підготовки до організаційної та управлінської діяльності, що передбачає знання найновіших методів і форм організації праці, вміння ефективно організу-

вати працю трудового колективу з іншими працівниками тощо;

- 4) високі психологічні якості, ознаками яких є цілеспрямованість, сумлінність, працьовитість, психологічна стійкість" [6, с. 60-61].

Історичний досвід переконує, що обмеження можливостей людини у розвитку її активності, зниження її відповідальності за якість власного добробуту неминуче обертаються значними втратами для суспільства, зменшують національне багатство. "Шлях до економічної свободи людини пролягає через подолання її відчуженості від засобів та результатів виробництва. Підприємливість і винахідливість – найбільш яскравий приклад творчої активності людини, мотивів її життєдіяльності. Табу на підприємницьку діяльність, накладене командно-адміністративною системою, було найбільшим гальмом економічного "прогресу" [1, с. 113].

Перебудова економіки, перехід від адміністративних до економічних методів управління передбачають істотне підвищення кваліфікації персоналу.

За даними соціологічних досліджень, "майже половина керівників і спеціалістів чітко не розуміють суті ринкових методів господарювання. Кожний другий інженерно-технічний працівник не володіє необхідним обсягом економічних знань. Особливо негативно позначилася багатолітня ізоляція нашої економічної освіти від світової у таких напрямках, як менеджмент, маркетинг, основи бізнесу, пов'язаних з оволодінням законами ринку" [1, с. 108]. Динамічний характер життя й професійної діяльності майбутніх економістів вимагає від освіти іншого підходу до навчальної діяльності. Освіта має бути орієнтована на особистість, від професійної компетентності якої залежатиме здійснення економічно цінних завдань.

Отже, на нашу думку, ми повинні сформувати такого економіста, який би міг втілити в життя всі перетворення, які відбуваються в галузі економіки в умовах переходу країн до ринкової системи господарювання. Даний процес вимагає від викладачів уміння виявляти, розвивати й формувати ті якості, якими повинна володіти економічно мисляча особистість.

Основними якостями і рисами майбутнього економіста, що прагне до успішної професійної кар'єри, є:

- глибоке знання особливостей функціонування ринкової економіки;
- уміння ефективно використовувати кращі досягнення науково-технічного прогресу;

- турбота про підвищення власного професійного рівня;
- уміння правильно визначати співвідношення між перспективними та оперативними завданнями економічної діяльності та шляхи їх розв'язання;
- чітка орієнтація напрямів роботи;
- наявність необхідної твердості й рішучості у прийнятті рішень;
- ініціативність мислення та дій;
- схильність і здатність віднаходити резерви людського фактора на підприємстві;
- сформований системний та аналітичний тип сприйняття й переробки інформації;
- уміння швидко орієнтуватися при зміні ситуації;
- активна життєва позиція;
- прагнення до успіху, честолобство, домінування й самодостатність особистості;
- схильність і готовність до ризику тощо.

Таким чином, наявність даних якостей надасть майбутнім економістам можливість позитивно впливати на процес розвитку країн з перехідною економікою. Професійна діяльність спеціалістів залежить від показників фахового зростання особистості, що є неможливим без здатності до самоорганізації. На думку А. Маслоу [2] та К. Роджерса [3], ступінь самоорганізації особистості не залежить від ступеня економічного розвитку країни; на думку ж П.П. Блонського та С.Л. Рубінштейна [5], – залежить. На нашу думку, ступінь економічного розвитку країни і ступінь самоорганізації особистості певним чином взаємопов'язані між собою, оскільки зовнішнє економічне та соціальне середовище впливає на потребно-мотиваційну сферу особистості, що спонукає людину до певних дій. У свою чергу, особистість через професійну діяльність впливає на економічний розвиток держави.

Проблема темпів руху суспільства до сучасних уявлень про роль і місце людини в цивілізації має вирішуватись на нинішньому етапі розвитку світової економіки. Головні резерви лежать у площині звільнення людини, розкріпачення всіх ресурсів особистості та зростання значення людського фактора.

Сучасні тенденції, в розвитку людського фактора характеризуються його зростаючою диференціацією, посиленням різноманітності його ознак, груп і форм їх прояву, аж до актуалізації індивідуальних відмінностей. На нашу думку, за умови існування будь-яких індивідуальних відмінностей базовими якостями та рисами працівників у країнах з перехідною економікою мають стати комбінатор-

но-прогностичний тип мислення, адаптабельність, самоорганізація, прагнення до постійного самовдосконалення, здатність до самоаналізу. Разом з тим основою подальшого розвитку таких країн будуть професійна компетентність працівників, знання особливостей функціонування ринкової економіки, ініціатива та підприємливість.

Отже, успіх у розвитку країн з перехідною економікою та інтеграція цих країн у європейський та світовий економічний простір залежать від рівня освіти, яку надає держава, від професійної компетентності викладачів, що формують у майбутніх економістів відповідні психологічні, професійні та інтелектуальні якості з урахуванням соціального, економічного й духовного атрибутів людського фактора, а також від подальшого фахового зростання спеціалістів.

Література

1. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. – К.: Вища школа; Знання, 1997. – 743 с.
2. Маслоу А. Самоактуалізація. Психологія личности: тексти. – М.: – Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 108-117.
3. Роджерс К. Путь к целостности: человекоцентрированная терапия на основе экспрессивных искусств // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 132-139.
4. Лозниця В.С. Психологія менеджменту // К.: КНЕУ, 1997. – 248 с.
5. Рубінштейн С.Л. Основи общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
6. Мочерний С.В. Основи економічних знань – К.: Феміна, 1995. – 352 с.
7. Российская социологическая энциклопедия / Под общей редакцией академика РАН Г.В. Осипова. – М.: Издательская группа “Норма-Инфра-М”, 1999. – 672 с.
8. Лозниця В.С. Психологія менеджменту: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1997. – 248 с.
9. Економічний словник-довідник / За редакцією С.В. Мочерного. – К.: Феміна. – 1995. – 367 с.
10. Бровченко Л.О. Изменения правил с поправкой на “человеческий фактор” // ГУ. – 1999. – 11 февр. – С. 5.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2002